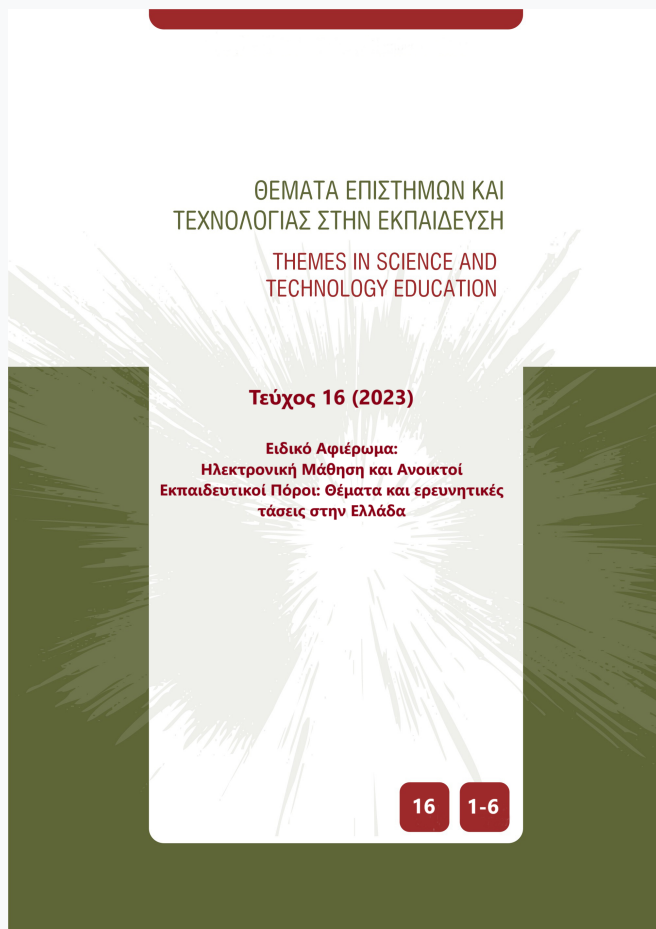

Θέματα Επιστημών και Τεχνολογίας στην Εκπαίδευση

Τόμ. 16, Αρ. 1-6 (2023)

Ηλεκτρονική Μάθηση και Ανοικτοί Εκπαιδευτικοί Πόροι: Θέματα και ερευνητικές τάσεις στην Ελλάδα

Αποτίμηση της αποτελεσματικότητας της διδασκαλίας φιλολογικών μαθημάτων σε φροντιστήρια με τη χρήση πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης

Ελένη Τσίκη, Στέφανος Αρμακόλας, Μαρία Δ. Αυγερινού

doi: [10.12681/thete.40005](https://doi.org/10.12681/thete.40005)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσίκη Ε., Αρμακόλας Σ., & Αυγερινού Μ. Δ. (2023). Αποτίμηση της αποτελεσματικότητας της διδασκαλίας φιλολογικών μαθημάτων σε φροντιστήρια με τη χρήση πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης. *Θέματα Επιστημών και Τεχνολογίας στην Εκπαίδευση*, 16(1-6), 77-90. <https://doi.org/10.12681/thete.40005>

Αποτίμηση της αποτελεσματικότητας της διδασκαλίας φιλολογικών μαθημάτων σε φροντιστήρια με τη χρήση πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης

Ελένη Τοϊκή¹, Στέφανος Αρμακόλας², Μαρία Δ. Αυγερινού³
etsiki@yahoo.gr, stefarmak@upatras.gr, mavgerinou@acg.edu

¹ Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

² Τμήμα Επιστημών Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Εργασίας, Πανεπιστήμιο Πατρών

³ School of Graduate and Professional Education, The American College of Greece

Περίληψη. Η παρούσα εργασία αφορά στη διερεύνηση των απόψεων φιλόλογων καθηγητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που εργάζονται στην ιδιωτική εκπαίδευση (φροντιστήρια) σχετικά με την αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας φιλολογικών μαθημάτων μέσω πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης με αφορμή τις ανακατατάξεις που προκάλεσε η πανδημία της νόσου Covid-19. Αυτή η εκτεταμένη χρήση της τηλεδιάσκεψης σε συνδυασμό με τις έκτακτες συνθήκες που δημιούργησε η πανδημία δημιούργησαν την ανάγκη διερεύνησης ζητημάτων που αφορούσαν κυρίως στις νέες διδακτικές μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν για τη σύγχρονη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων σε αντιπαραβολή με τη δια ζώσης, στην αποτίμηση των φιλόλογων γύρω από τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων εξ αποστάσεως σε σύγκριση με τη δια ζώσης στην ιδιωτική εκπαίδευση, καθώς και στους παράγοντες που επέτρεψαν την αποτελεσματικότερη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων μέσω της σύγχρονης τηλεδιάσκεψης. Για τη συλλογή και ανάλυση των δεδομένων της έρευνας επιλέχθηκε η ποιοτική προσέγγιση με τη χρήση ημιδομημένων συνεντεύξεων. Το δείγμα αποτέλεσαν 11 καθηγήτριες φιλόλογοι. Από την επαγωγική ανάλυση των δεδομένων διαπιστώθηκε ότι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση μέσω πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης βρήκε τις περισσότερες χωρίς προηγούμενη εμπειρία, γεγονός που δυσκόλεψε το έργο τους. Παράγοντες όπως η σύνδεση του διαδικτύου, ο τεχνολογικός εξοπλισμός αλλά και η διατήρηση του ενδιαφέροντος των μαθητών επηρέασαν την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας. Τέλος, η επιτακτική και όσο γίνεται άμεση επιμόρφωσή τους στη χρήση τόσο της πλατφόρμας όσο και των ψηφιακών εκπαιδευτικών εργαλείων αναδείχθηκε ως σχεδόν ομόφωνη ανάγκη.

Λέξεις κλειδιά: Covid-19, εξ αποστάσεως εκπαίδευση, απομακρυσμένη διδασκαλία έκτακτης ανάγκης, πλατφόρμα τηλεδιάσκεψης

Εισαγωγή

Το διάστημα 2020-2021 το εκπαιδευτικό μας σύστημα δέχτηκε μεγάλη πίεση και πραγματικά δοκιμάστηκε σε όλες του τις βαθμίδες εξαιτίας της πανδημίας της νόσου Covid-19. Κάτω, λοιπόν, από αυτές τις πρωτόγνωρες συνθήκες ακολουθήθηκε η καθολική εφαρμογή τεχνικών εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (εξΑΕ) απ' όλους τους φορείς εκπαίδευσης. Βεβαία, η εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση δεν αποτελεί μια νέα μέθοδο διδασκαλίας, αλλά συναντάται εδώ και πάρα πολλά χρόνια σε πολλές χώρες του κόσμου. Σύμφωνα με τη Βασάλα (2005), η σχολική εξΑΕ ακολουθήθηκε από αρκετές χώρες στα τέλη του 19^{ου} αιώνα προκειμένου να καλυφθούν εκπαιδευτικές ανάγκες μαθητών που αδυνατούσαν, λόγω δυσμενών συνθηκών ή και εξαιτίας της εδαφικής μορφολογίας, να ενταχθούν στο συμβατικό σύστημα εκπαίδευσης. Συνεχίζοντας η Βασάλα (2005) αναφέρει πως στις ΗΠΑ και τον Καναδά, από το 1873 πραγματοποιούνται προγράμματα σχολικής εξΑΕ μέσω αλληλογραφίας· τη δε δεκαετία του 1990 παρατηρείται η εμφάνιση των πρώτων οργανωμένων εικονικών σχολείων που

παρέχουν εξΑΕ με ισότιμο απολυτήριο, ενώ από τη δεκαετία του 2000 και εξής, είναι γεγονός στο εξωτερικό μία ραγδαία αύξηση των μαθητών που παρακολουθούν πλήρη ή συμπληρωματική σχολική εξΑΕ. Σύμφωνα με τους Σοφό, Κώστα & Παράσχου (2015), η εξΑΕ, σε σχέση με την εκπαιδευτική βαθμίδα και τους εκπαιδευτικούς στόχους, μπορεί να είναι κύρια ή συμπληρωματική μέθοδος εκπαίδευσης. Ως αυτοδύναμη, προσφέρει τη δυνατότητα σε σπουδαστές να παίρνουν μέρος σε εκπαιδευτικά προγράμματα, από τα οποία σε κανονικές συνθήκες θα είχαν υποστεί αποκλεισμό, όπως σε εκπαιδευόμενους που ζουν σε απομακρυσμένες περιοχές, σε άτομα με ειδικές ανάγκες, σε ανθρώπους με οικογενειακά, εργασιακά ή άλλα προσκόμματα, σε ηλικιωμένα άτομα, κ.λπ., ενώ ταυτόχρονα προσφέρει έναν τελέσφορο τρόπο στα εκπαιδευτικά ιδρύματα να ενισχύσουν το φοιτητικό δυναμικό τους με μικρότερο κόστος (λιγότερες υποδομές, εκπαιδευτές κ.λπ.).

Ωστόσο, η περιγραφόμενη κατάσταση θα ταίριαζε περισσότερο στον όρο *Emergency Remote Teaching (ERT)* - Απομακρυσμένη Διδασκαλία Έκτακτης Ανάγκης, η οποία αναφέρεται σε προσωρινή επίτευξη της διδασκαλίας με εναλλακτικούς τρόπους παράδοσης λόγω περιστάσεων κρίσεων (Αυγερινού, 2021· Hodges et al., 2020· Jimoyiannis & Koukis, 2023· Μάλαμα & Αυγερινού, 2024). Σύμφωνα με τους Ferri, Grifoni & Guzzo (2020) η υιοθέτηση της διαδικτυακής μάθησης σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης αντιπροσωπεύει μια ανάγκη, αλλά έχει επίσης παρακινήσει ειδικούς, υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, πολίτες, εκπαιδευτικούς και μαθητές να αναζητήσουν νέες λύσεις. Αυτό προκαλεί μια μετατόπιση από την έννοια της διαδικτυακής μάθησης στην εξ αποστάσεως διδασκαλία έκτακτης ανάγκης. Προκειμένου το σύστημα να ανταποκριθεί στις εκπαιδευτικές ανάγκες έγινε χρήση τόσο διαδικτυακών περιβαλλόντων που προϋπήρχαν (e-class, e-me) όσο και πλατφορμών τηλεδιάσκεψης (Webex meetings, zoom, skype κ.α.). Μιλώντας για τηλεδιάσκεψη (Videoconference/Teleconference) εννοείται εκείνη η μορφή επικοινωνίας, όπου οι συμμετέχοντες ενώ βρίσκονται σε δύο ή περισσότερες διαφορετικές γεωγραφικές θέσεις επικοινωνούν σε πραγματικό χρόνο μέσω ήχου ή βίντεο ή και με τα δύο, έχοντας τη δυνατότητα ανταλλαγής δεδομένων και κοινών εφαρμογών (Αναστασιάδης κ. συν., 2009· Αναστασιάδης κ. συν., 2011· Γκιούσιος & Τζαναβάρη, 2009· Mavroidis et al., 2013· Panagiotakopoulos et al., 2013).

Επισκόπηση της Βιβλιογραφίας

Οι έρευνες που παρουσιάζονται στη συγκεκριμένη εργασία επικεντρώνονται σε δυο κυρίαρχα θέματα. Το πρώτο αφορά στην εφαρμογή της εξ αποστάσεως διδασκαλίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση βασιζόμενη σε μεθόδους σύγχρονης διδασκαλίας και ειδικότερα σε πλατφόρμα τηλεδιάσκεψης, και το δεύτερο στην αποτελεσματικότητα αυτού του τρόπου διδασκαλίας στη μαθησιακή διαδικασία.

Σε ότι αφορά στην επιλογή της τηλεδιάσκεψης οι Rehn et al. (2016) βασίζουν την επιτυχία της στην αυτοπεποίθηση και τη διδακτική εμπειρία των εκπαιδευτικών που συνοδεύει τη χρήση της και όχι τόσο στην τεχνολογική τους γνώση καθαυτού γύρω από αυτή. Η παιδαγωγική γνώση που πρέπει να προσαρμόζεται στη χρήση της τηλεδιάσκεψης, ώστε αυτή να έχει τα μεγαλύτερα δυνατά αποτελέσματα στην επίτευξη των μαθησιακών στόχων του μαθήματος που διδάσκεται, αποτελεί ίσως το σημαντικότερο εύρημα της έρευνας. Το ίδιο επιβεβαιώνει και ο Αναστασιάδης στην έρευνά του (2014), αφού όπου η τηλεδιάσκεψη εφαρμόστηκε χωρίς παιδαγωγικό πλαίσιο, αποδείχτηκε μάλλον αναποτελεσματική, εφόσον παρατηρήθηκαν φαινόμενα, όπως διάσπαση προσοχής ή έλλειψη αυτοπειθαρχίας από τη μεριά των μαθητών. Οι έρευνες των τελευταίων ετών αναδεικνύουν τη σημασία της εξειδικευμένης χρήσης της πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης για την αποτελεσματικότητά της από το διδακτικό προσωπικό (Comber & Lawson, 2010· Sarma, Gkila & Armakolas, 2023).

Στην έρευνα των Murphy & Rodríguez-Manzanares (2009) επιβεβαιώνεται ο καθοριστικός ρόλος των καθηγητών, που εκτός από τη γνώση της χρήσης της πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης προσέφεραν κίνητρα στους μαθητές τους, ώστε η εξ αποστάσεως σύγχρονη (live) εκπαίδευση να έχει αποτελέσματα. Τα κίνητρα αφορούσαν στην ίδια τη στάση των καθηγητών και τις μεθόδους τους, οι οποίες βασιζόνταν πολύ στο χιούμορ, στη δημιουργία μιας προσωπικής σχέσης με τους μαθητές τους, ώστε να μην διστάσουν να επικοινωνήσουν μαζί τους κάθε φορά που ένιωθαν την ανάγκη, στον τόνο της φωνής τους, στην ανατροφοδότηση των εργασιών τους, στα ενθαρρυντικά σχόλια στην προσπάθειά τους ή στο να κάνουν ερωτήσεις σχετικά με την πρόοδο τους (Kazana et al., 2018· Αρμακόλας κ.α., 2022). Υπάρχει συνεπώς η ανάγκη όχι μόνο να εκπαιδευτούν καλύτερα οι εκπαιδευτικοί στη χρήση των σύγχρονων μεθόδων διδασκαλίας, αλλά και να βρουν τρόπους, ώστε να βοηθήσουν στην ανάπτυξη μιας διαδικτυακής αίσθησης κοινότητας μεταξύ των μαθητών τους, γεγονός που θα τους ενθάρρυνε να είναι πιο δραστήριοι σε ότι αφορά στη συμμετοχή τους, και θα έκαναν και αποτελεσματικότερη έτσι τη μάθηση μέσω τηλεδιάσκεψης (Armakolas et al., 2018· Barbour, 2005).

Τέλος, ένα επίσης σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από τη σύνθεση των παραπάνω ερευνών είναι και το γεγονός ότι η τηλεδιάσκεψη να μεν αποτιμάται ως ένα σημαντικό εργαλείο για τη μαθησιακή διδασκαλία, δεν αποτελεί όμως πανάκεια και σίγουρα μόνιμο τρόπο διδασκαλίας. Στην έρευνα των Σταχτέα και Σταχτέα (2020) – και μάλιστα σε περίοδο Covid-19 – στο ερώτημα εάν σε συνθήκες κανονικότητας θα εφαρμόζαν συστηματικά Τηλεκπαίδευση σε συνδυασμό με τη δια ζώσης διδασκαλία, οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί έδειξαν να μην προτιμούν αυτήν την επιλογή. Και ο Anderson (2008) συμφωνεί ότι ως αυτόνομο σύστημα η τηλεδιάσκεψη δεν παρέχει το επίπεδο συμμετοχής των μαθητών που οι εκπαιδευτικοί θα επιθυμούσαν ή τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για να διατηρήσουν την προσοχή τους, τον ενθουσιασμό τους και τελικά ένα υψηλό επίπεδο μάθησης. Αλλά και στην έρευνα της Κατσιάπη (2020) οι μαθητές συμφώνησαν ότι τα διαδικτυακά μαθήματα δεν μπορούν να αντικαταστήσουν τη δια ζώσης διδασκαλία, εφόσον προκύπτουν κατά τη γνώμη τους και προβλήματα στην κάλυψη της ύλης.

Η πανδημία δημιούργησε νέους ρόλους για δασκάλους, μαθητές και γονείς, νέες παιδαγωγικές δεξιότητες για την υπέρβαση των αποστάσεων, των περιορισμών επικοινωνίας/αλληλεπίδρασης με τους μαθητές. Ανέδειξε νέα πλαίσια ως προς τη συνεχή επιμόρφωση και υποστήριξη εκπαιδευτικών την αλληλεπίδραση-συνεργασία με συναδέλφους τον φόρτο εργασίας, την έλλειψη χρόνου, καθώς και τα ζητήματα που αφορούν στην προστασία των προσωπικών δεδομένων (Avgerinou & Moros, 2020· Avgerinou, 2021· Jimoyiannis et al., 2021· Μάλαμα & Αυγερινού, 2024).

Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Σκοπός της έρευνας είναι μια γενικότερη αποτίμηση των απόψεων φιλολόγων καθηγητών που διεξήγαγαν μαθήματα χρησιμοποιώντας τη σύγχρονη μέθοδο της τηλεδιάσκεψης στην σχολική εξΑΕ γύρω από την αποτελεσματικότητα που επετεύχθη στη μαθησιακή διαδικασία συγκρίνοντας την με τη δια ζώσης. Αφετηρία για τη συγκεκριμένη εργασία αποτέλεσε η εκτεταμένη χρήση της τηλεδιάσκεψης ιδιαίτερα τον τελευταίο χρόνο στη χώρα εξαιτίας της πανδημίας της Covid-19 η οποία για αρκετό διάστημα επέβαλε Τηλεκπαίδευση τόσο στη δημόσια όσο και στην ιδιωτική εκπαίδευση.

Προς αυτή την κατεύθυνση, τέθηκαν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα γύρω από τα οποία εστιάζει η διαδικασία της συνέντευξης:

- Ποιες νέες διδακτικές μέθοδοι χρησιμοποιήθηκαν για τη σύγχρονη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων σε αντιπαραβολή με τη δια ζώσης;
- Πώς αποτιμούν οι φιλόλογοι τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων εξ αποστάσεως σε σύγκριση με τη δια ζώσης στην ιδιωτική εκπαίδευση;
- Ποιοι είναι οι παράγοντες που επιτρέπουν την αποτελεσματικότερη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων μέσω της σύγχρονης τηλεδιάσκεψης;

Στόχος της συγκεκριμένης έρευνας είναι να μελετήσει κατά πόσο η διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων με τη χρήση πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης σε φροντιστηριακό επίπεδο υπήρξε αποτελεσματική, εφόσον ο ρόλος του φροντιστηρίου και μάλιστα στις μεγαλύτερες τάξεις του λυκείου είναι περισσότερο προπαρασκευαστικός με απώτερη κατάληξη τις εξετάσεις εισαγωγής στα ΑΕΙ.

Μεθοδολογία

Η διερεύνηση της αποτελεσματικότητας στη διδασκαλία αφορά μια ευρεία ποικιλία δεικτών και μεταβλητών τόσο από άποψη παιδαγωγική όσο και τεχνολογική όπως είναι η φύση του διδακτικού αντικειμένου, οι διδακτικοί στόχοι, οι ικανότητες του εκπαιδευτή, η μεθοδολογία της διδασκαλίας, τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν οι σπουδαστές, αλλά και ο τεχνολογικός εξοπλισμός ή/και η αξιοπιστία του δικτύου επικοινωνίας (Armakolas et al., 2018· Jan & Vlachopoulos, 2018· Μουζάκης, κ.α., 2004). Μετά και τη βιβλιογραφική ανασκόπηση που επικεντρώθηκε στις έρευνες των Murphy et al., (2011), Murphy και Rodríguez-Manzanares (2009), Barbour (2005), Rehn et al. (2016), Anderson (2008), Comber & Lawson (2013), Αναστασιάδη (2014), Σταχτέα & Σταχτέα (2020) και Κατσιάπη (2020), κι επειδή η βιβλιογραφία παρέχει λιγότερες πληροφορίες σχετικά με το συγκεκριμένο θέμα, χρειάστηκε να μάθει περισσότερα από τους συμμετέχοντες μέσω διερεύνησης των απόψεών τους βοηθώντας έτσι στη βαθύτερη κατανόηση του φαινομένου υπό διερεύνηση (Creswell, 2015). Για αυτό κρίθηκε περισσότερο κατάλληλη η προσέγγισή του μέσω της ποιοτικής έρευνας.

Η ποιοτική μέθοδος δεν κατευθύνεται από τον ερευνητή σε μεγάλο βαθμό αλλά έχει πιο κανονική ροή σε σχέση με την ποσοτική, εφόσον τα δεδομένα της συλλέγονται στο φυσικό τους περιβάλλον και εξαρτώνται από την ελεγχόμενη ματιά του ερευνητή στοχεύοντας στην ανάδειξη της πραγματικότητας που σχετίζεται με το φαινόμενο, αλλά και τα εμπλεκόμενα υποκείμενα (Flick et al., 2004). Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας ακολουθήθηκε η μέθοδος της μελέτης περίπτωσης, εφόσον το επίκεντρο της έρευνας αφορά σε μια περίπτωση ατόμων που είναι φιλόλογοι και εργάζονται στην ιδιωτική εκπαίδευση, και δη σε φροντιστήρια μέσης εκπαίδευσης.

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από έντεκα (11) καθηγήτριες φιλόλογους που εργάζονται στην ιδιωτική εκπαίδευση, και συγκεκριμένα σε φροντιστήρια μέσης εκπαίδευσης. Το δείγμα επιλέχθηκε από την ερευνήτρια με σκόπιμη δειγματοληψία (purposeful sampling) καθώς για να κατανοηθεί καλύτερα το φαινόμενο προς μελέτη ήταν προτιμότερη η επιλογή εκ προθέσεως ατόμων και τοποθεσιών και συγκεκριμένα με ομοιογενή δειγματοληψία (homogeneous sampling), εφόσον ενδιαφέρει η άποψη μιας ομάδας ανθρώπων με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (Creswell, 2015), όπως αυτά των φιλόλογων, αλλά και του χώρου όπου εργάζονται, δηλαδή το φροντιστήριο.

Η παρούσα έρευνα που ακολουθεί ποιοτική προσέγγιση πραγματοποιήθηκε με τη χρήση ημιδομημένων συνεντεύξεων, αλλά και συμμετοχικής παρατήρησης της ίδιας της ερευνήτριας. Η μέθοδος αυτή δίνει στον ερευνητή τη δυνατότητα να εισέλθει βαθιά στην προσωπικότητα των υποκειμένων και να αντιληφθεί τις κοινωνικές επιδράσεις που έχουν δεχτεί (Παρασκευοπούλου - Κόλλια, 2008). Επιπροσθέτως σύμφωνα με τον Robson (2010) η

συμμετοχική παρατήρηση ενδείκνυται για τη μελέτη εκείνων των συμπεριφορών, ρόλων, πρακτικών, ομάδων και οργανισμών που κατανοούνται και νοηματοδοτούνται καλύτερα μέσα στον «φυσικό» τους χώρο ενώ επιτρέπει τη συλλογή/ παραγωγή πρωτογενούς ερευνητικού υλικού και πλούσιων ποιοτικών δεδομένων. Προσεγγίζει άμεσα το υπό μελέτη φαινόμενο δίνοντας μια πιο ολοκληρωμένη οπτική και σε πολυπρισματική κατανόηση. Επίσης, προσφέρει τη δυνατότητα της άμεσης παρατήρησης των διεργασιών, συμπεριφορών ή γεγονότων στον χρόνο που διεξάγονται και καθώς αυτές εξελίσσονται. Σημαντικό είναι ότι δεν προϋποθέτει ακριβό ή πολύπλοκο εξοπλισμό και τέλος είναι διαλογική δεδομένου ότι υπάρχει η δυνατότητα ανατροφοδότησης από τους συμμετέχοντες όσον αφορά τα δεδομένα και τα συμπεράσματα της έρευνας.

Πραγματοποιήθηκαν ηλεκτρονικές συνεντεύξεις μέσω της πλατφόρμας Skype προκειμένου να συλλεχθούν τα ερευνητικά δεδομένα. Τα ποιοτικής μορφής δεδομένα που ελήφθησαν από τις συνεντεύξεις, αφού πρώτα ομαδοποιήθηκαν, κατηγοριοποιήθηκαν με βάση το θέμα σε κοινές κατηγορίες ανάλυσης (Bogdan & Biklen, 1982). Ο σκοπός των συνεντεύξεων ήταν σύμφωνα με τους Cohen και Manion (2000) να περιοριστεί η συζήτηση σε συγκεκριμένα τμήματα της εμπειρίας των ερωτώμενων, οι οποίοι έχουν βιώσει παρόμοιες καταστάσεις και μέσω των απαντήσεων να ελεγχθεί καλύτερα η εγκυρότητα των υποθέσεων του ερευνητή.

Δημιουργήθηκε ερωτηματολόγιο αποτελούμενο από 12 βασικές ερωτήσεις διάρκειας 40 περίπου λεπτών οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κατά το διάστημα Μαρτίου -Απριλίου 2021. Το πρωτόκολλο των συνεντεύξεων δημιουργήθηκε από την ερευνήτρια. Στην αρχή τίθενται το θέμα της έρευνας, ο χρόνος που διεξάγεται η συνέντευξη, ο σκοπός και η διαδικασία που θα ακολουθηθεί προκειμένου αυτή να υλοποιηθεί. Οι πρώτες ερωτήσεις αφορούν δημογραφικά χαρακτηριστικά των συνεντευξιζόμενων όπως φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, εξοικείωση και εμπειρία με την τεχνολογία και έτη επαγγελματικής εμπειρίας. Τα ερωτήματα στη συνέχεια χωρίζονται σε τέσσερις άξονες με τον αρχικό να αφορά σε δημογραφικά δεδομένα και το δεύτερο στις μεθόδους που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί στη διδασκαλία τόσο στη δια ζώσης όσο και στη σύγχρονη. Στη συνέχεια ο τρίτος άξονας αφορά στην αποτίμηση τους σχετικά με τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων μέσω σύγχρονης πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης σε αντιδιαστολή με τη δια ζώσης. Τέλος ο τέταρτος άξονας αφορά στα συμπεράσματα των εκπαιδευτικών για την αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας φιλολογικών μαθημάτων μέσω πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης με στόχο την περαιτέρω βελτίωσή της.

Προκειμένου να εξακριβωθεί η αποτελεσματικότητα του εργαλείου κρίθηκε καλό πριν πραγματοποιηθούν οι συνεντεύξεις να υλοποιηθεί μια πιλοτική φάση. Η συγκεκριμένη φάση διεξήχθη το πρώτο δεκαήμερο του Μαρτίου 2021, σε δείγμα δυο ερωτώμενων. Τα άτομα επιλέχθηκαν με κριτήριο την ομοιότητά τους με το τελικό δείγμα της έρευνας. Δεν παρουσιάστηκαν προβλήματα κατά τη διεξαγωγή αυτής της φάσης. Ο χρόνος ήταν επαρκής για την ολοκλήρωσή της και το θέμα αρκετά ενδιαφέρον για τους ερωτώμενους. Τα αποτελέσματα των πιλοτικών συνεντεύξεων δεν έδειξαν πως έπρεπε να γίνουν κάποιες αλλαγές στο αρχικό σχέδιο. Έτσι, αποφασίστηκε από την ερευνήτρια η συνέχιση της έρευνας άρα και των υπόλοιπων συνεντεύξεων κατ' επέκταση. Η επιλογή για την έρευνα στη δευτεροβάθμια ιδιωτική εκπαίδευση ήταν στοχευμένη, εφόσον έγινε, ώστε να ικανοποιεί το κριτήριο αξιοπιστίας της εκτεταμένης εμπειρίας της ερευνήτριας με το συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο, έχοντας αρκετή εκπαιδευτική εμπειρία σε θέματα που αφορούσαν στο συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πλαίσιο.

Αποτελέσματα της έρευνας

Ως προς το πρώτο ερευνητικό ερώτημα «Ποιες νέες διδακτικές μέθοδοι χρησιμοποιήθηκαν για τη σύγχρονη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων σε αντιπαραβολή με τη δια ζώσης;», η έρευνα έδειξε ότι: οι περισσότερες συνεντευξιαζόμενες συμφώνησαν πως οι μέθοδοι που ακολουθούσαν ήταν η διάλεξη, ο διάλογος και οι ερωταποκρίσεις. Όσο πιο μικρή ήταν η τάξη ηλικιακά, τόσο πιο αποτελεσματικά μπορούσαν να εφαρμόσουν και μεθόδους όπως η ομαδοσυνεργατική, το πρότζεκτ ή τα παιχνίδια ρόλων. Η εφαρμογή επίσης εξαρτιόταν από το αν επρόκειτο για μάθημα σχολείου ή φροντιστηρίου. Ενδεικτικά αναφέρουν *«Προτιμούσα την εισήγηση αφιερώνοντας ένα μέρος της διδακτικής ώρας σε αυτή...περισσότερο για να ξαναθυμίσω προηγούμενα σημεία της ύλης. Όταν προχωρούσα στην παράδοση νέας ύλης συνδύαζα την εισήγηση με το διάλογο και τις στοχευμένες ερωτήσεις.»*, *«Στο επίπεδο των ερωταποκρίσεων και του διαλόγου προσπαθούσαμε να τα συνδυάσουμε και αφήνω τις μεθόδους που έχουν την ομαδοσυνεργατική ή ενδεχομένως κάποιο παιχνίδι ρόλων στις μικρότερες τάξεις με τις οποίες ασχολούμαι.»*

Επίσης η κυριαρχία της διάλεξης, του διαλόγου και των ερωταποκρίσεων είναι ξεκάθαρη. Μέθοδοι όπως το πρότζεκτ ή η ομαδοσυνεργατική δεν μπορούσαν να βρουν «έδαφος» στην εξ αποστάσεως διδασκαλία. Ενδεικτικά κάποιες απαντήσεις: *«Οι μέθοδοι δε θα έλεγα ότι άλλαξαν. Πάλι πρωταγωνίστησαν η διάλεξη και ο διάλογος»*, *«Όχι δεν άλλαξαν. Ακολούθησα τις ίδιες ακριβώς.»*

Επιπλέον, η χρήση πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης στους 7 από τις 11 συνεντευξιαζόμενες ήταν άγνωστη. Δεν την είχαν ξαναχρησιμοποιήσει. Όσες είχαν εμπειρία προέρχονταν από την επαφή τους με τα ανοικτά πανεπιστήμια Ελλάδας και Κύπρου λόγω των μεταπτυχιακών σπουδών τους εκεί ή λόγω της εργασίας τους που λειτουργούσαν πριν ακόμη από την πανδημία ηλεκτρονικές τάξεις. Ενδεικτικές απαντήσεις των συμμετεχουσών στην έρευνα, οι οποίες υποστηρίζουν την προηγούμενη άποψη, είναι: *«Ναι είχα εμπειρία, γιατί εμείς στο φροντιστήριο λειτουργούμε τάξεις ηλεκτρονικές. 2 με 3 χρόνια πριν ξεκινήσει η πανδημία δημιουργήθηκαν τέτοιες τάξεις κι έτσι εγώ προσωπικά είχα και εμπειρία στη χρήση πλατφόρμας, αλλά και στη χρήση ψηφιακών εργαλείων εκπαίδευσης.»*, *«Επειδή πρόσφατα τέλειωσα μεταπτυχιακό στο ανοικτό πανεπιστήμιο μπορώ να πω πως ήμουν εξοικειωμένη με την πλατφόρμα, εφόσον κι εμείς τη χρησιμοποιούσαμε στις τηλεδιασκέψεις μας.»*

Ως προς το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα «Πώς αποτιμούν οι φιλόλογοι τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων εξ αποστάσεως σε σύγκριση με τη δια ζώσης;», η έρευνα ανέδειξε ότι το πρόβλημα της σύνδεσης και ο τεχνολογικός εξοπλισμός αποτέλεσαν προβλήματα που αντιμετώπισαν όλες οι συμμετέχουσες στην έρευνα. Μάλιστα σε κάποιες αποτέλεσαν βαρύνουσας σημασίας παράγοντες που εμπόδιζαν τη μαθησιακή διαδικασία. Από εκεί και πέρα η απρόσωπη σχέση, η δυσκολία αξιολόγησης και η διαρροή των μαθητών αποτελέσαν σκοπέλους για τα μαθήματα. Ενδεικτικές απαντήσεις: *«...ότι δεν ήταν πάντα εύκολη η σύνδεση, γιατί δεν είχαμε όλοι την ίδια ταχύτητα ή εξελιγμένες συσκευές...»*, *«Το βασικότερο πρόβλημα για εμένα υπήρξε η σύνδεση στο διαδίκτυο. Δε διέθεταν όλα τα παιδιά καλή γραμμή με γρήγορη ταχύτητα.»*, *«Τη σύνδεση. Κάποιες φορές ήταν εφιαλτική.»*, *«Είναι πραγματικά πολύ δύσκολο να κρατήσεις το ενδιαφέρον τους μέσα από έναν τόσο απρόσωπο τρόπο διδασκαλίας.»*, *«Πολλές δυσκολίες συνάντησα. Τις κυριότερες σε επίπεδο επικοινωνίας.»*, *«Οι σημαντικότερες δυσκολίες υπήρξαν η έλλειψη επαφής με τα παιδιά που στοίχιζε κυρίως στην ψυχολογία τους.»*

Παραπέρα, στη συντριπτική τους πλειονότητα οι ερωτηθείσες απάντησαν ότι ήταν περισσότερο δεκτικοί οι μαθητές τους στην εξ αποστάσεως διδασκαλία και λιγότερο έτοιμοι. Αν και είχαν εξοικείωση με την τεχνολογία γενικά, όπως παραδέχτηκαν οι εκπαιδευτικοί, ωστόσο δεν είχαν με την πλατφόρμα τηλεδιάσκεψης και το νέο αυτό περιβάλλον μάθησης. Στο σημείο αυτό υπήρξαν ανέτοιμοι. Ενδεικτικές απαντήσεις: *«Δεκτικοί, ωστόσο, θεωρώ ότι υπήρξαν, γιατί νομίζω χωρίς σχεδόν καμία αμφιβολία ότι τα περισσότερα για να μην πω όλα κι φανώ απόλυτη διαθέτουν μια πολύ καλή σχέση με τις τεχνολογίες, γεγονός που βοήθησε πολύ στο να αποδεχτούν την κατάσταση και τον τρόπο διεξαγωγή του μαθήματος.»*, *«Δεκτικοί θα έλεγα σε μεγάλο*

βαθμό. Έβρισκαν πολύ ενδιαφέρον ότι το μάθημα γίνονταν μέσω της τεχνολογίας, Ενδεικτικές απαντήσεις: «Δε νομίζω ότι ήταν ιδιαίτερα έτοιμα τα παιδιά...δεν ήταν προετοιμασμένα...δεν έχουν μάθει να λειτουργούν με τηλεδιασκέψεις...», «Έτοιμοι θα έλεγα λιγότερο. Ποιος άλλωστε περίμενε μια τέτοια τροπή στην καθημερινότητά του;»

Εκτός από τα παραπάνω, όλες οι συμμετέχουσες στην έρευνα συμφώνησαν ότι στα δια ζώσης μαθήματα οι μαθητές ήταν περισσότερο ενεργοί. Στα εξ αποστάσεως μειώθηκε η δραστηριότητα τους. Ενδεικτικές απαντήσεις: «Στη δια ζώσης περισσότερο. Πολλά παιδιά ...ας πούμε... απέφευγαν να έχουν ανοικτές κάμερες, έτσι έχανα ένα μεγάλο μέρος της επαφής μου μαζί τους, εφόσον δεν είχα καν οπτική επαφή.», «στη δια ζώσης...αν αναλογιστεί κανείς ότι ο μαθητής στην τάξη βλέπει τον καθηγητή, τον ακούει, έρχεται σε επαφή μαζί του...», «Στη δια ζώσης περισσότερο. Νομίζω η φυσική παρουσία είναι πολύ σημαντική. Ασκεί ένα είδος πίεσης που δεν υπάρχει, νομίζω, στην εξ αποστάσεως, πράγμα που τους σπρώχνει περισσότερο να είναι ενεργοί». Τα παιδιά που και στα δια ζώσης μαθήματα ήταν ενεργά συνέχισαν να είναι και στα εξ αποστάσεως. Συμφώνησαν μάλιστα πως οι ενεργοί μαθητές είναι αυτοί που έχουν συνειδητοποιήσει τους στόχους τους και δεν παρεκκλίνουν από αυτούς, ιδιαίτερα στις μεγαλύτερες τάξεις. Ενδεικτικές απαντήσεις: «Ναι συνέχιζαν. Έχει να κάνει με το παιδί πιστεύω...αν είναι επικεντρωμένο στο στόχο του...αν είναι επιμελές...νομίζω ότι αυτό παίζει πιο πολύ ρόλο», «Οι καλοί μαθητές κυρίως, αυτοί δηλαδή που είχαν ξεκάθαρα στόχους, κίνητρα για να σπουδάσουν και που δεν το έβαλαν κάτω ακόμη και με αυτές τις συνθήκες».

Τέλος, ο χρόνος υπήρξε το σημαντικότερο πλεονέκτημα στην εξ αποστάσεως διδασκαλία για πολλές από τις συμμετέχουσες στην έρευνα. Εξοικονομήθηκε χρόνος, σε αντίθεση με τη δια ζώσης που εκεί μπορούσε να περιοριστεί λόγω των μετακινήσεων για παράδειγμα. Επίσης οι φωτοτυπίες αντικαταστάθηκαν από ηλεκτρονικά αρχεία ενώ παράλληλα η χρήση ψηφιακών εργαλείων υπήρξε πλεονέκτημα και για τους εκπαιδευτικούς αλλά και για τους μαθητές. Ενδεικτικά αναφέρεται: «... επίσης αποφύγαμε φωτοτυπίες, γιατί ανταλλάζαμε ηλεκτρονικά αρχεία αντ' αυτού. Αυτό ωφέλησε πολυδιάστατα όπως καταλαβαίνετε...», «επειδή όλο το αντικείμενο μεταφέρθηκε σε ένα έντυπο υλικό είχαμε μια καλύτερη οργάνωση και παρουσίασή του», «δε χρειάζεται να βγάζουμε φωτοτυπίες...στέλνονται τα αρχεία σε ηλεκτρονική μορφή, αποθηκεύονται ταυτόχρονα...κι έτσι δεν τα χάνεις όπως τις φωτοτυπίες» ,«... δεν μπορώ όμως να αγνοήσω το χρόνο που μπορέσαμε σε αρκετές περιπτώσεις να κερδίσουμε τόσο από άποψη διδασκαλίας όσο και από την μετακίνηση που μπορεί να δυσκόλευε κάποιες φορές λόγω καιρού για παράδειγμα», «Το σημαντικότερο είναι η αποφυγή του νεκρού χρόνου. Μεγάλο κέρδος», «Από κει και πέρα η απουσία της μετακίνησης και του χρόνου προετοιμασίας βοήθησαν στο να είμαστε πιο ξεκούραστοι».

Ως προς το τρίτο ερευνητικό ερώτημα «Ποιοι είναι οι παράγοντες που επιτρέπουν την αποτελεσματικότερη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων μέσω της τηλεδιάσκεψης;», η έρευνα έδειξε ότι οι περισσότερες συμμετέχουσες συμφώνησαν πως μπορεί η πλατφόρμα τηλεδιάσκεψης να είναι αποτελεσματική ως προς την κάλυψη μαθησιακών στόχων, βέβαια με κάποιες προϋποθέσεις που αφορούσαν κατά βάση τεχνικής φύσεως θέματα. Λίγες υπήρξαν αρνητικές ως προς την αποτελεσματικότητα της πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης στην εξ αποστάσεως διδασκαλία. Ενδεικτικές απαντήσεις: «θεωρώ ότι κάτω από προϋποθέσεις ναι μπορεί να είναι», «θεωρώ πως μπορεί να υπάρξει αποτελεσματική κάτω από προϋποθέσεις», «Ναι θεωρώ πως είναι. Δεν υπήρξε κάτι που με εμπόδισε η πλατφόρμα να κάνω ή να το αντικαταστήσω. Τα έκανα όλα.» , «Νομίζω πως όχι. Από τη στιγμή που ο εκπαιδευτικός περιορίζεται πολύ στη χρήση των μεθόδων που θα ακολουθήσει αυτόματα περιορίζονται πολύ και τα μαθησιακά αποτελέσματα», «θεωρώ πως όχι, δεν μπορούν να επιτευχθούν οι στόχοι οι μαθησιακοί μέσω μιας πλατφόρμας διδασκαλίας. Παίζουν ρόλο κι άλλοι παράγοντες που δεν μπορούν να υπάρξουν διαδικτυακά».

Επίσης, όλες οι ερωτηθείσες υποστήριξαν ότι η πλατφόρμα τηλεδιάσκεψης μπορεί να λειτουργήσει ως συμπληρωματική κι όχι ως αυτοδύναμη. Συμφώνησαν ότι η φυσική παρουσία είναι αναντικατάστατη και δεν μπορεί η διδασκαλία μέσω πλατφόρμας να επιφέρει

τα ίδια αποτελέσματα με τη δια ζώσης. Ωστόσο, την προτείνουν αρκετές ως αυτοδύναμη σε περιπτώσεις που η φυσική παρουσία των μαθητών στην τάξη είναι αδύνατη. Ενδεικτικές απαντήσεις: «Μόνο ως συμπληρωματική κι αυτό με προϋποθέσεις με βασικότερη την εξοικείωση με ΤΠΕ τόσο των διδασκόντων όσο και των παιδιών», «Ως συμπληρωματική και είμαι καθετή σε αυτό. Όχι μόνο γιατί αναιρείται η επαφή και η επικοινωνία αλλά νομίζω ότι το στατικό αυτό κομμάτι διδασκαλίας μέσα από τις μεθόδους των τηλεπικοινωνιών, γιατί κάπως έτσι κινούμαστε, δεν είναι παραγωγικό» «Όταν συντρέχουν λόγοι όπως καιρικά φαινόμενα που οδηγούν στο κλείσιμο εκπαιδευτικών φορέων ή όπως την περίπτωση της μπορεί να λειτουργήσει ως αυτοδύναμη».

Αναμφίβολα ο τεχνικός εξοπλισμός, η γρήγορη σύνδεση, και οι γνώσεις ΤΠΕ είναι οι τρεις προϋποθέσεις σημαντικές για την αποτελεσματικότητα των μαθημάτων μέσω πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης. Ενδεικτικές απαντήσεις: «θεωρώ απαραίτητο τον πλήρη τεχνολογικό εξοπλισμό τόσο για τους μαθητές όσο και για τους καθηγητές, προκειμένου να επιτευχθούν οι προβλεπόμενοι μαθησιακοί στόχοι...», «και ο εξοπλισμός είναι απαραίτητα στοιχεία προκειμένου να διεξαχθεί ένα «σωστό» μάθημα.» : «Ας ξεκινήσουμε από τα τεχνικές προϋποθέσεις όπως είναι η καλή σύνδεση στο ίντερνετ», «Καταρχάς η καλή και γρήγορη σύνδεση την οποία δεν είχαμε πολλές φορές στις συνδέσεις», «Και από κει και πέρα υπάρχουν και θέματα τεχνικής φύσεως όπως είναι η ταχύτητα του ίντερνετ».

Τέλος, και οι έντεκα συμμετέχουσες υποστήριξαν ότι η γνώση ΤΠΕ είναι απαραίτητη και μάλιστα ψηφιακών εκπαιδευτικών εργαλείων που θα βοηθούν στη διδασκαλία φιλολογικών μαθημάτων. Αρκετές υποστήριξαν πως πρέπει η γνώση αυτή να συνδέεται άμεσα και με παιδαγωγική κατάρτιση. Τέλος, η συνεχής επικαιροποίηση των γνώσεων των εκπαιδευτικών και η απουσία εφησυχασμού αναφέρθηκαν ως εξίσου σημαντικά συστατικά για την επιτυχία τους. Ενδεικτικές απαντήσεις: « τεχνολογική επιμόρφωση και κυρίως πώς μπορούμε να διδάξουμε διαδικτυακά», «Το πρώτο σίγουρα μια εξοικείωση- επιμόρφωση στα τεχνολογικά μέσα και θα πω και μια δια ζώσης όχι εξ αποστάσεως επιμόρφωση πάνω στον τρόπο που θα μπορούσε αυτό να μεθοδευτεί.», «Απαιτείται τεχνολογική γνώση και εξοικείωση», «...συνδυασμό βέβαια με παιδαγωγικές προσεγγίσεις κι όχι απλώς στείρα τεχνολογική γνώση», «Θα προσέθετα και την παιδαγωγική κατάρτιση. Θεωρώ ότι ...εντάξει... μπορεί κάποιος την τεχνολογική κατάρτιση να την έχει. Πόσο παιδαγωγικά όμως μπορεί να διδάξει μέσα από την πλατφόρμα;».

Ευρήματα από το ημερολόγιο παρατήρησης

Η ερευνήτρια κατέγραψε συμπεριφορές, αντιδράσεις και στάσεις των μαθητών της κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής των μαθημάτων μέσω πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης. Είναι γεγονός ότι η συμμετοχική παρατήρηση έχει ταυτιστεί με την ποιοτική έρευνα, επειδή εφαρμόζεται όταν ενδιαφέρει τον ερευνητή να εξετάσει τα κίνητρα που ωθούν τους ανθρώπους σε συγκεκριμένες ενέργειες και συμπεριφορές (Κυριαζή, 2002).

Η ερευνήτρια παρατήρησε αφενός ότι μια τέτοια διαδικασία προσφέρει πλεονεκτήματα που ίσως μέχρι τότε όσοι δεν είχαν ασχοληθεί με ηλεκτρονική διδασκαλία, να μην είχαν σκεφτεί ότι υπάρχουν, αφετέρου ανέκυψαν και μειονεκτήματα που παρεμπόδιζαν το έργο της. Στα πλεονεκτήματα κατέταξε την οικονομία χρόνου και γραφικής ύλης, τη δυνατότητα μαθήματος ακόμη και όταν οι καιρικές συνθήκες δε θα το επέτρεπαν, την προώθηση μεγάλου όγκου πληροφοριών γρηγορά και οικονομικά. Από την άλλη, η σύνδεση πολλών μαθητών δεν ήταν πάντοτε εύκολη υπόθεση γεγονός που είχε άμεσο αντίκτυπο στην ποιότητα του μαθήματος. Επιπλέον, η ερευνήτρια παρατήρησε ότι ο εξοπλισμός που διέθετε ο κάθε μαθητής έπαιξε κι αυτός σημαντικό ρόλο στη διεξαγωγή των φιλολογικών μαθημάτων τα οποία κάποιες φορές δεν μπορούσαν να καλύψουν τους προσδοκώμενους μαθησιακούς στόχους, γιατί υπήρχε πρόβλημα ακόμη και στην εγκατάσταση της πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης, στην περίπτωση που το παιδί διέθετε ένα κινητό παλιάς τεχνολογίας, για παράδειγμα. Χωρίς την εξασφάλιση προσβασιμότητας, η εξΑΕ μέσω Διαδικτύου ενδυναμώνει τις υπάρχουσες

κοινωνικές και ψηφιακές ανισότητες, αφού τα παιδιά που προέρχονται από φτωχότερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα είναι πιο πιθανό να έχουν στο σπίτι τους ακατάλληλες συνθήκες για μάθηση μέσω της σύνδεσης στο Διαδίκτυο (Muller & Goldenberg, 2020· OECD, 2020· Onyema et al., 2020· Reich et al., 2020). Σύμφωνα με δεδομένα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2020) για το έτος 2019, η Ελλάδα έλαβε την 27^η θέση μεταξύ των 28 κρατών μελών της ΕΕ στον δείκτη ψηφιακής οικονομίας και κοινωνίας (DESI) που αφορά τη συνδεσιμότητα, το ανθρώπινο κεφάλαιο, τη χρήση διαδικτυακών υπηρεσιών, την ενσωμάτωση της ψηφιακής τεχνολογίας και τις ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες.

Σημαντικό εύρημα της παρατήρησης υπήρξε και ο περιορισμός των εκπαιδευτικών μεθόδων στην εξ αποστάσεως διδασκαλία. Μέθοδοι όπως η ομαδοσυνεργατική, το πρότζεκτ ή τα παιχνίδια ρόλων δεν μπορούσαν να εφαρμοστούν από τους εκπαιδευτικούς και κατέφευγαν περισσότερο στη χρήση της διάλεξης, των ερωταποκρίσεων και του διαλόγου. Σύμφωνα με τον Κόκκο (2003), η διάλεξη-εισήγηση προτιμάται επειδή καταρχάς μπορεί μεγάλη ποσότητα γνώσεων να μεταδοθεί σε μικρό χρονικό διάστημα· επίσης, προσδίδει ένα είδος ασφάλειας στους συμμετέχοντες, εφόσον αρκετοί προτιμούν να μην συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία αυτή· τέλος, δεν απαιτεί μεγάλη προετοιμασία από τον εκπαιδευτικό, ενώ δίνεται η δυνατότητα να καλυφθεί ένα ευρύ μέρος του γνωστικού αντικείμενου. Σύμφωνα με τον Ματσαγγούρα (2004), οι μαθητές κατά τη διάρκεια ομαδοσυνεργατικών μεθόδων είναι χωρισμένοι σε μικρό - ομάδες με πρωταρχικό σκοπό να αυτοβελτιωθούν, ώστε να βοηθήσουν κατόπιν και στη μάθηση των υπόλοιπων μελών της ομάδας. Κάτι τέτοιο όμως σε μια εικονική τάξη κι όχι φυσική, θα αποτελούσε δύσκολο έως ακατόρθωτο επίτευγμα. Φαίνεται όμως ότι οι πλατφόρμες τηλεδιάσκεψης κατά την πανδημία βοήθησαν σε νέες επιλογές και αργά, αλλά σταθερά χρησιμοποιήθηκαν οι μικρές ομάδες (Armakolas et al., 2021).

Τέλος, η εξοικείωση της ερευνήτριας με την πλατφόρμα τηλεδιάσκεψης λόγω των σπουδών της στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο υπήρξε ένας σημαντικός παράγοντας για τη διεξαγωγή των φιλολογικών μαθημάτων. Παρατήρησε ότι υπήρξαν φορές που το ενδιαφέρον των μαθητών τονώνονταν, όταν εκείνη χρησιμοποιούσε ένα ψηφιακό εργαλείο όπως η ηλεκτρονική γραφίδα που τις επέτρεπε να γράφει σε έναν εικονικό πίνακα και να κάνει ταυτόχρονα διαμοιρασμό της οθόνης μέσω των δυνατοτήτων της πλατφόρμας. Από αυτό λοιπόν το στοιχείο ορμώμενη η ερευνήτρια έδωσε βάρος στην έρευνά της στο ρόλο του ίδιου του εκπαιδευτικού στην διδασκαλία μέσω πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης και στοιχειοθέτησε ερωτήσεις που να το αφορούν.

Συμπεράσματα

Οι έκτακτες συνθήκες κάτω από τις οποίες η εκπαιδευτική κοινότητα χρειάστηκε να ανταποκριθεί στην εκπαιδευτική διαδικασία και να κρατήσει την επαφή των μαθητών με το εκπαιδευτικό περιβάλλον υπήρξαν πιεστικές και χωρίς προηγούμενη εμπειρία. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού απεδείχθη κομβικό σημείο στην προσπάθεια αυτή. Η παρούσα έρευνα επιβεβαίωσε το παραπάνω στοιχείο το οποίο προέκυψε και από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση των ερευνών ότι δηλαδή η επαφή με το εκπαιδευτικό περιβάλλον και το ενδιαφέρον των μαθητών βασιζόταν σχεδόν αποκλειστικά στο ρόλο των εκπαιδευτικών (Αναστασιάδης, 2014· Anderson, 2008· Barbour, 2011· Comber & Lawson 2004· Murphy & Rodríguez-Manzanares, 2009).

Άλλο ένα σημείο που ανέδειξε η παρούσα έρευνα αφορά τη χρήση της τηλεδιάσκεψης ως αυτόνομης ή συμπληρωματικής. Ομόφωνα οι καθηγητές που έλαβαν μέρος στην έρευνα συμφώνησαν ότι μόνο ως συμπληρωματική θα μπορούσε να χρησιμοποιεί, χωρίς να τίθεται καμία αμφισβήτηση για τη δια ζώσης διδασκαλία και την πολύτιμη φυσική παρουσία,

παρουσιάζοντας έτοι σύγκλιση στις απόψεις με την ερευνώμενη βιβλιογραφία (Anderson, 2008· Κατσιάπη, 2020· Σταχτέα & Σταχτέα 2020).

Οι Μάλαμα και Αυγερινού (2024), Αναστασιάδης (2014), και οι Rehn , Maor και McConney (2016) εστίασαν σε μια πολύ σημαντική πτυχή της εκπαιδευτικής διαδικασίας και συγκεκριμένα της παιδαγωγικής γνώσης που πρέπει να συνοδεύει την εφαρμογή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης κάτι που η παρούσα έρευνα δεν ανέδειξε ίσως, γιατί οι εκπαιδευτικοί που ερωτήθηκαν είχαν να αντιμετωπίσουν και να ξεπεράσουν αρκετές δυσκολίες και ανεπάρκειες κυρίως σε τεχνικά ζητήματα που θέματα παιδαγωγικών γνώσεων μάλλον έρχονταν σε δεύτερη μοίρα.

Η εξοικείωση των μαθητών με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών αλλά και «έξυπνων» τηλεφωνικών αποτέλεσε βοηθητικό παράγοντα στη διεκπεραίωση αυτού του πολυδιάστατου και απαιτητικού για τα ελληνικά δεδομένα εγχειρήματος όπως προκύπτει από την παρούσα έρευνα και συμφωνεί μάλιστα με την Κατσιάπη (2020). Τέλος η αποτελεσματικότητα των μαθησιακών στόχων μέσω της πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης διχασε τους εκπαιδευτικούς της παρούσας έρευνας. Κάποιοι συμφώνησαν ότι υπό προϋποθέσεις αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί όπως και οι Comber & Lawson (2004) και Anderson (2008), ενώ άλλοι υποστήριξαν ότι αυτό δεν είναι δυνατό.

Πιο συγκεκριμένα από αυτή την έρευνα προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

Ως προς το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, αυτό που προέκυψε από την έρευνα ήταν ότι νέες μέθοδοι δεν χρησιμοποιήθηκαν· απεναντίας εγκαταλείφθηκαν, ή περιορίστηκαν σε κάποιες από τις προτεινόμενες, όπως τα παιχνίδια ρόλων ή τα σχέδια εργασίας. Ωστόσο, εν όψει των νέων δεδομένων που διαμορφώθηκαν λόγω της επείγουσας εξ αποστάσεως διδασκαλίας κάποιοι από τους εκπαιδευτικούς χρησιμοποίησαν ψηφιακά εκπαιδευτικά εργαλεία είτε γιατί τα γνώριζαν είτε τα αναζήτησαν και τα έμαθαν προκειμένου να ανταποκριθούν στις ανάγκες των παιδιών. Τέλος απεδείχθη ότι η συντριπτική πλειοψηφία δεν γνώριζε τη χρήση πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης εκτός από δυο καθηγήτριες οι οποίες είχαν προηγούμενη εμπειρία- η πρώτη λόγω των μεταπτυχιακών της σπουδών.

Ως προς το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, η διδασκαλία από απόσταση σε σχέση με τη δια ζώσης παρουσίασε αρκετές διαφοροποιήσεις συμφωνώντας οι περισσότεροι πως υπήρξαν προβλήματα στην εξ αποστάσεως που επηρέασαν τη διδασκαλία με αποτέλεσμα να θεωρούν ότι στη δια ζώσης η αποτελεσματικότητα των μαθησιακών στόχων ήταν περισσότερο επιτεύξιμη. Στις δυσκολίες διδασκαλίας από απόσταση πολλοί συμμετέχοντες ανέφεραν τη σύνδεση του διαδικτύου, την έλλειψη εποπτείας των παιδιών και αξιολόγησης και την έλλειψη ενδιαφέροντος γεγονός που στη δια ζώσης διδασκαλία είναι περισσότερο εύκολο και άρα εφικτό να τα ελέγξει κανείς, εφόσον η φυσική παρουσία και η άμεση επαφή που έχουν τα παιδιά με τον διδάσκοντα ευνοεί και το ενδιαφέρον και τη συγκέντρωση των μαθητών. Συμφώνησαν επίσης οι περισσότεροι ότι οι μαθητές υπήρξαν δεκτικοί ως προς τη διδασκαλία από απόσταση και μέσω πλατφόρμας λόγω της εξοικείωσής τους με την τεχνολογία και τις έξυπνες συσκευές, εντούτοις όχι τόσο έτοιμοι σ' έναν τρόπο μάθησης που δεν είχαν προηγούμενη εμπειρία καθόλου. Ακόμη οι συνεντεύξεις των φιλόλογων καθηγητών αποκάλυψαν πως μαθητές που και στα δια ζώσης μαθήματα έδειχναν ενδιαφέρον εξακολούθησαν και στα εξ αποστάσεως. Στα πλεονεκτήματα της εξ αποστάσεως διδασκαλίας μέσω πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης αποδείχθηκε πως δεν εντοπίστηκαν πολλά με όλους να εστιάζουν σ' ένα ή δυο το πολύ. Αρκετοί μίλησαν για την εξοικονόμηση χρόνου που επιτυγχάνεται στην εξ αποστάσεως, αφού ο νεκρός χρόνος της μεταφοράς προς το σχολείο/φροντιστήριο παραλείπεται με αποτέλεσμα οι μαθητές να μην παρουσιάζουν σημάδια κόπωσης όπως στη δια ζώσης. Επιπλέον η χρήση ηλεκτρονικών αρχείων που

αντικατέστησε τις φωτοτυπίες αφαίρεσε πολύ από τη διαδικασία της εκτύπωσης και βοήθησε και στην οικονομία χαρτιού.

Σε ότι αφορά στην αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας από απόσταση και κατά πόσο επιτυγχάνονται οι μαθησιακοί στόχοι κάποιοι είπαν ότι κάτι τέτοιο είναι ενώ κάποιοι άλλοι υποστήριξαν ότι δεν είναι. Όλοι εστίασαν όμως στο ρόλο του εκπαιδευτικού τονίζοντας πως αυτός είναι το «κλειδί» για την κατάκτησή τους.

Στο ερώτημα, εάν θεωρούν την εξ αποστάσεως διδασκαλία φιλολογικών μαθημάτων μέσω πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης ικανή να υπάρξει αυτοδύναμα στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος, όλοι συμφώνησαν πως κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατό εκτός από συγκεκριμένες περιπτώσεις και συναινέσαν στη χρήση της ως συμπληρωματικής μόνο.

Ως προς το τρίτο ερευνητικό ερώτημα «Ποιοι είναι οι παράγοντες που επιτρέπουν την αποτελεσματικότερη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων μέσω της τηλεδιάσκεψης;», όλες οι συμμετέχουσες συμφωνούν πως για να μπορέσει να λειτουργήσει η εξ αποστάσεως εκπαίδευση μέσω πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης αποτελεσματικά πρέπει πάνω από όλα να προηγηθεί η κατάρτιση των εκπαιδευτικών στη χρήση νέων τεχνολογιών και ιδιαίτερα στη χρήση ψηφιακών εκπαιδευτικών εργαλείων, όπως και στην καλή γνώση της αγγλικής γλώσσας, γιατί θεωρούν ότι κάποιοι ήταν αρκετά απροετοίμαστοι απέναντι στην ανάγκη και στις προκλήσεις που παρουσιάστηκαν. Αυτή η κατάρτιση θεωρείται εφόδιο σημαντικό για το μέλλον όπως και ο κατάλληλος τεχνολογικός εξοπλισμός τόσο στους εκπαιδευτικούς όσο και στους μαθητές που θα εξασφαλίζει ένα ποιοτικό μάθημα. Μάλιστα, αρκετοί μίλησαν για επιμορφώσεις που θα πρέπει να αρχίσουν άμεσα να πραγματοποιούνται στους εκπαιδευτικούς από κατάλληλες ομάδες εκπαιδευτών εκπαιδευτικών, εφόσον η ζωή απέδειξε σε όλους μας πόσο εύθραυστα και εύκολα ανατρέψιμα είναι όλα. Ωστόσο, κάποιοι συνέστησαν και την ευθύνη των ίδιων των εκπαιδευτικών ως προς την επικαιροποίηση των γνώσεών τους και τη συνεχή επιμόρφωσή τους προκειμένου να βρίσκονται διαρκώς ετοιμοπόλεμοι. Συνοψίζοντας, επομένως, τους παράγοντες που θα καταστήσουν αποτελεσματικότερη τη διδασκαλία φιλολογικών μαθημάτων μέσω πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης, αυτοί αφορούν κυρίως στην τεχνολογική κατάρτιση και εξοικείωση των διδασκόντων με τα τεχνολογικά μέσα αλλά και στην παιδαγωγική ενίσχυση του ρόλου τους, προκειμένου η ηλεκτρονική τάξη να μπορεί να αποτελεί έναν χώρο μάθησης όπου πολλοί από τους μαθησιακούς στόχους θα πραγματοποιούνται, ίσως όχι στο επίπεδο που η φυσική τάξη το επιτυγχάνει αλλά σίγουρα σ' έναν ικανοποιητικό βαθμό.

Ερευνητικοί περιορισμοί και προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Η συγκεκριμένη έρευνα παρόλο που σχεδιάστηκε με φροντίδα και προσοχή για να διεξαχθούν αποτελέσματα όσο πιο έγκυρα και αξιόπιστα γίνεται ενέχει περιορισμούς που πρέπει να ληφθούν υπόψη. Καταρχάς το δείγμα της έρευνας αφορά έναν μικρό αριθμό καθηγητών, ώστε να εξαχθούν συμπεράσματα γενικευμένα. Αφορά ένα δείγμα ευκολίας κι όχι τυχαίο. Σκοπός βέβαια δεν είναι τόσο η επαγωγική ερμηνεία των απόψεων αλλά η μελέτη σε βάθος της συμπεριφοράς της συγκεκριμένης υποομάδας- εν προκειμένω των καθηγητών- σε ότι αφορά τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων μέσω πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης στην ιδιωτική εκπαίδευση. Επίσης προβληματίσε την ερευνήτρια το γεγονός μήπως -επειδή και η ίδια ανήκει στην ομάδα που η παρούσα έρευνα μελετά- υπάρξουν τυχόν αλληλεπιδράσεις μεταξύ συνεντευκτική και συνεντευξιαζόμενου (Robson, 2010). Η διεξαγωγή τους, ωστόσο μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας περιορίζει την δια ζώσης επαφή άρα ίσως και την επίδραση που μπορεί εκφράσεις και στάση σώματος να ενθαρρύνουν. Λεκτικές νύξεις ή υποδείξεις εναπόκεινται στην αμεροληψία, την ελικρίνεια και το σεβασμό που χαρακτηρίζουν την ερευνήτρια τόσο ως επιστήμονα όσο και ως άνθρωπο. Τέλος, είναι

σημαντικό να επισημανθεί ότι κατά τη διάρκεια της συλλογής δεδομένων, αν και η ερευνήτρια επέμενε στη διευκρίνιση μεταξύ των όρων εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση (εξΑΕ) και Απομακρυσμένης Διδασκαλίας Έκτακτης Ανάγκης δεν μπορεί να διασφαλιστεί ότι οι απαντήσεις των συμμετεχουσών πάντα δίνονταν με βάση την ΕεξΑΔ, και όχι με την συστηματική, εκ των προτέρων σχεδιασμένη εξΑΕ.

Αναμφίβολα, οι πρωτόγνωρες συνθήκες ζωής μας ανέδειξαν πολλές αδυναμίες στον τρόπο που αντιμετωπίζαμε σημαντικούς τομείς της ανθρώπινης δράσης καθώς και την προχειρότητα που επιδείξαμε, ώστε να ανταποκριθούμε άμεσα στις αιφνιδιαστικές αλλαγές που συντελέστηκαν γενικά αλλά και στο χώρο της εκπαίδευσης ειδικά. Σ' ένα αχαρτογράφητο πεδίο- όπως αποδείχθηκε- της εφαρμογής της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στην Ελλάδα αναμφίβολα κρίνεται απαραίτητη η ουσιαστική και σε βάθος μελέτη της προκειμένου να καταστεί πολύτιμος αρωγός της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Τα παραπάνω στοιχεία δε θα αναδεικνύονταν στο βαθμό που αυτό συνέβη, εάν λόγω των αιφνιδιαστικών συνθηκών ζωής δεν πρόκυπτε η ανάγκη εφαρμογής της απομακρυσμένης διδασκαλίας έκτακτης ανάγκης. Περαιτέρω, επειδή η παρούσα έρευνα εστίασε στις απόψεις εκπαιδευτικών φροντιστηρίων μέσης εκπαίδευσης θα ήταν ωφέλιμο να διερευνηθούν και οι απόψεις των μαθητών που βίωσαν την πρωτόγνωρη αυτή εμπειρία, για να διαπιστωθεί κατά πόσο αυτός ο τρόπος διδασκαλίας υπήρξε αποτελεσματικός στην κατάκτηση των μαθησιακών στόχων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα παρουσίαζαν οι απόψεις των τελειόφοιτων λυκείου που κλήθηκαν αμέσως μετά το τέλος της σχολικής χρονιάς να διαγωνιστούν στις πανελλαδικές εξετάσεις, μελετώντας μάλιστα τις επιδόσεις τους στις εξετάσεις. Η σύγκριση με άλλα έτη θα υπάρξει σημαντική ως προς τα παραπάνω.

Εκτός από τις απόψεις των μαθητών και των καθηγητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, παραγωγική θα ήταν και η αντίστοιχη διερεύνηση απόψεων της πρωτοβάθμιας, εφόσον η ηλικία κατά την οποία εφαρμόζεται η εξ αποστάσεως φαίνεται πως παίζει ρόλο στην αποτελεσματικότητα των μαθησιακών στόχων. Τα συμπεράσματα που θα προκύψουν θα λειτουργήσουν συνεπικουρικά με τα υπάρχοντα για το σχεδιασμό των μελλοντικών βημάτων.

Επιπλέον, όπως προκύπτει από την παραπάνω έρευνα η εξοικείωση με τη χρήση της τεχνολογίας φαίνεται να αποτελεί μονόδρομο πλέον και για τους μαθητές και για τους εκπαιδευτικούς. Χρήζει λοιπόν περαιτέρω έρευνας η αποτελεσματικότητα της εκμάθησης των νέων τεχνολογιών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και ίσως πιθανή ενίσχυση ή αναπροσαρμογή τους, αφού όπως παρατηρήθηκε δε διέθεταν όλοι τις απαιτούμενες γνώσεις ή δεξιότητες που θα καθιστούσαν την εκπαιδευτική διαδικασία όσο αποτελεσματική θα έπρεπε. Ναι μεν υπάρχουν σε όλες τις βαθμίδες, ωστόσο πόσο αποτελεσματικά τελικά διδάσκονται και πόσο στηρίζουν την εκπαιδευτική διαδικασία ουσιαστικά;

Αναφορές

- Anderson, T. (2008). Is videoconferencing the killer app for K12 distance education?. *Journal of Distance Education*, 22(2), 109-124.
- Armakolas, S., Karfaki, E., & Gomas, L. (2021). Resistance to change and transformational learning in distance education. *Mediterranean Journal of Education* 1(2), 95-105.
- Armakolas, S., Panagiotakopoulos, C., & Karatrantou, A. (2018). Teleconference in support of autonomous learning. *European Journal of Open, Distance and e-Learning*, 21(2), 27-43.
- Armakolas, S., Panagiotakopoulos, C., & Magkaki, F. (2018). Interaction and effectiveness-theoretical approaches in a teleconference environment. *International Journal of Sciences*, 7(09), 21-26. DOI: 10.18483/ijSci.1785.
- Avgerinou, M. D. (2021). The i2Flex Evolution: From Learning Methodology to School Culture Embracing the New Normal. In M.D. Avgerinou & P. Pelonis (Eds.), *Handbook of Research on K-12 Blended and Virtual Learning Through the i2Flex Classroom Model* (pp. 361-395). IGI Global. DOI: 10.4018/978-1-7998-7760-8.ch013.
- Avgerinou, M. D., & Moros, S. E. (2020). The 5-Phase process as a balancing act during times of disruption: Transitioning to virtual teaching at ACS Athens elementary school. In R. E., Ferdig, E., Baumgartner, R.,

- Hartshorne, R., Kaplan-Rakowski & C. Mouza (Eds.), *Teaching, Technology, and Teacher Education during the COVID-19 Pandemic: Stories from the Field* (pp. 583-589). Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). Retrieved 20th Marh 2023, from <https://www.learntechlib.org/p/216903>.
- Barbour, M. K. (2005). From telematics to web-based: The progression of distance education in Newfoundland and Labrador. *British Journal of Educational Technology*, 36(6), 1055-1058.
- Barbour, M. K. (2015). Real-time virtual teaching: Lessons learned from a case study in a rural school. *Online Learning*, 19(5), 54-68.
- Bogdan, R., & Bilken, S. (1982). *Qualitative research for education: an introduction to theory and methods*. Boston: Allyn and Bacon Inc.
- Cohen, L., & Manion, L. (2000). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Μεταίχιμο.
- Comber, C. & Lawson, T. (2013) Sustaining technological innovation: The example of videoconferencing in English Schools. *Education and Information Technologies* 18(4), 641-659. <https://doi.org/10.1007/s10639-012-9193-0>.
- Creswell, J. W. (2015). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση. Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση της Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας* (μτφ. Ν. Κουβαράκου). Ίων.
- Ferri, F., Grifoni, P., & Guzzo, T. (2020). Online learning and emergency remote teaching: Opportunities and challenges in emergency situations. *Societies*, 10(4), 86.
- Flick, U., Von Kardoff, E., & Steinke, I. (2004). What is qualitative research? An introduction to the field. In U. Flick, E. Von Kardoff, & I. Steinke (Eds.), *A Companion to Qualitative Research* (pp. 3-12). Sage.
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020, March 27). The difference between emergency remote teaching and online learning. *EDUCAUSE Review*, <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>.
- Jan, S. K., & Vlachopoulos, P. (2018). Influence of learning design of the formation of online communities of learning. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 19(4).
- Jimoyiannis, A., Koukis, N., & Tsiotakis, P. (2021). Shifting to emergency remote teaching due to the COVID-19 pandemic: An investigation of Greek teachers' beliefs and experiences. *Proceedings of the Second International Conference "Technology and Innovation in Learning, Teaching and Education" - TECH-EDU 2020* (pp. 320-329). Springer International Publishing.
- Jimoyiannis, A., & Koukis, N. (2023). Exploring teachers' readiness and beliefs about emergency remote teaching in the midst of the COVID-19 pandemic. *Technology, Pedagogy and Education*, 32(2), 205-222.
- Kazana, A., Armakolas, S., Kazantzis, S., & Krotký, J. (2022). The Teacher's Cognitive Role in the Efficiency of Distance Education: A Case Study. *Social Education Research*, 3(2), 299-306.
- Mavroidis, I., Karatrantou, A., Koutsouba, M., Giossos, Y., & Papadakis, S. (2013). Technology Acceptance and Social Presence in Distance Education--A Case Study on the Use of Teleconference at a Postgraduate Course of the Hellenic Open University. *European Journal of Open, Distance and E-learning*, 16(2), 76-96.
- Muller, L.-M., & Goldenberg, G. (2020). Education in times of crisis: the potential implications of school closures for teachers and students. A review of research evidence on school closures and international approaches to education during the COVID-19 pandemic. Chartered College of Teaching. Retrieved 20th Marh 2023, from https://my.chartered.college/wpcontent/uploads/2020/05/CCTReport150520_FINAL.pdf.
- Murphy, E., & Rodríguez-Manzanares, M. A. (2009). Teachers' perspectives on motivation in high-school distance education. *Journal of Distance Education*, 23(3), 1-24.
- Murphy, E., Rodríguez-Manzanares, M. A., & Barbour, M. (2011). Asynchronous and synchronous online teaching: Perspectives of Canadian high school distance education teachers. *British Journal of Educational Technology*, 42(4), 583-591. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2010.01112.x>.
- OECD (2020). Combatting COVID-19's effect on children. Retrieved 20th Marh 2023, from <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/combattling-covid-19-s-effect-on-children-2e1f3b2f>.
- Onyema, E. M., Eucheria, N. C., Obafemi, F. A., Sen, S., Atonye, F. G., Sharma, A., & Alsayed, A. O. (2020). Impact of coronavirus pandemic on education. *Journal of Education and Practice*, 11(13), 108-121.
- Panagiotakopoulos, C., Tsiatsos, T., Lionarakis, A., & Tzanakos, N. (2013). Teleconference in support of distance learning: Views of educators. *Open Education*, 9(1), 5-18. <https://doi.org/10.12681/jode.9806>.
- Rehn, N., Maor, D., & McConney, A. (2016). Investigating teacher presence in courses using synchronous videoconferencing. *Distance Education*, 37(3), 302-316.
- Reich, J., Buttimer, C. J., Fang, A., Hillaire, G., Hirsch, K., Larke, L. R., ... & Slama, R. (2020). Remote learning guidance from state education agencies during the COVID-19 pandemic: A first look. MIT Teaching Systems Lab. Retrieved 15th Marh 2023, from <https://osf.io/k6zxy>.
- Robson, C. (2010). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου* (μετ. Β. Νταλάκου, & Κ. Βασιλικού). Gutenberg.
- Sarma, A. M., Gkila, P., & Armakolas, S. (2023). Adult students' perceptions of a synchronous distance education teacher training programme using Microsoft teams. *Journal of Open, Flexible and Distance Learning*, 27(1), 27-41.
- Αναστασιάδης, Π. (2014). Η έρευνα για την ΕΞΑΕ με τη χρήση των ΤΠΕ (e-learning) στο Ελληνικό Τυπικό Εκπαιδευτικό Σύστημα. Ανασκόπηση και προοπτικές για την Πρωτοβάθμια, Δευτεροβάθμια και Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 10(1), 5-32.

- Αναστασιάδης, Π., Μανούσου, Ε., Σιάκας, Σ., Φιλιππούσης, Γ., Κουκούλης, Ν., Τομαζινάκης, Α., ..., & Καρβούνης, Λ. (2011). Η Τηλεδιάσκεψη στην υπηρεσία της συνεργατικής οικοδόμησης της γνώσης και της διαθεματικής προσέγγισης. Από τη Θεωρία στην Πράξη: «ΟΔΥΣΣΕΑΣ 2011: Περιβάλλον - Μεσόγειος Θάλασσα Ενεργειακή επανάσταση - Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας». Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *Πρακτικά 6ου Διεθνούς Συνεδρίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. Εναλλακτικές Τεχνικές Εκπαίδευσης* (σ. 669-684). Λουτράκι.
- Αναστασιάδης, Π., Μανούσου, Ε., Φιλιππούσης, Γ., Σιάκας, Σ., Κουκούλης, Ν., Τομαζινάκης, Α., ..., & Καρβούνης, Λ. (2009). Η Τηλεδιάσκεψη στην υπηρεσία της συνεργατικής οικοδόμησης της γνώσης και της διαθεματικής προσέγγισης. Από τη Θεωρία στην Πράξη: «ΟΔΥΣΣΕΑΣ 2009: Περιβάλλον - Μεσόγειος Θάλασσα-Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας». Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *Πρακτικά 5ου Διεθνούς Συνεδρίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. Η Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση για την Παγκόσμια Συνεργασία και Εκπαιδευτική Ανάπτυξη* (σ. 111-124). Αθήνα.
- Αρμακόλας, Σ., Καρατράντου, Α., & Παναγιωτακόπουλος, Χ. (2022). Οι παιδαγωγικοί παράγοντες σε εξ αποστάσεως μαθήματα με τη χρήση της τηλεδιάσκεψης. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 18(2), 65-82. Retrieved 20th Marh 2023, from <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/openjournal/article/view/26952>.
- Βασάλα, Π. (2005). Εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση. Στο: Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *Ανοικτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Παιδαγωγικές και τεχνολογικές εφαρμογές* (σ. 53-64). Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Γκιούσιος, Χ., & Τζαναβάρη, Μ. (2009). Εφαρμογές των τεχνολογιών της τηλεδιάσκεψης στην παιδαγωγική διαδικασία της εκμάθησης γλωσσών. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), *Πρακτικά 5ου Διεθνούς Συνεδρίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση. Η Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση για την Παγκόσμια Συνεργασία και Εκπαιδευτική Ανάπτυξη* (σ. 317-328). Αθήνα.
- Κατσιάπη, Χ. (2020). *Σχολική εξ αποστάσεως εκπαίδευση κατά την περίοδο αναστολής λειτουργίας των σχολείων λόγω του κορωνοϊού. Μελέτη περίπτωσης στο μάθημα της Ιστορίας Γ' Λυκείου (διδακτορική διατριβή)*. ΕΑΠ.
- Κόκκος Α. (2003). *Εκπαιδευτικές Τεχνικές*, Κεφ. 5. Εκπαιδευτικό Υλικό Προγράμματος Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών ΕΚΕΠΙΣ.
- Κυριαζή, Ν. (2002). Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μάλαμα, Σ., & Αυγερινού, Μ.Δ. (2024). Η χρήση του μοντέλου διερεύνησης (CoI) κατά την εφαρμογή της επείγουσας απομακρυσμένης διδασκαλίας (ERT) ως δείκτη αποτελεσματικής μάθησης στο λύκειο. Στο Α. Λιοναράκης & Ε. Μανούσου (Επιμ.), *Πρακτικά 12ου Συνεδρίου για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση* (σ. 80-104). Αθήνα. Retrieved 26th November 2023, from <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/openedu/article/view/5652>.
- Ματσαγγούρας, Η. (2004). *Ομαδοσυνεργατική Διδασκαλία και Μάθηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Μουζάκης Χ., Μπαλαούρας Π., Ρουσάκης Ι., & Ματθαίου Δ. (2004). Αξιοποίηση Περιβαλλόντων Σύγχρονης Τηλεκπαίδευσης για τη Διδασκαλία και τη Μάθηση στην Ανώτατη Εκπαίδευση, Πρακτικά 4^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου "Οι ΤΠΕ στην Εκπαίδευση" (σ. 287-296). Αθήνα: ΕΤΠΕ. Retrieved 20th Marh 2023, from <http://www.etpe.gr/custom/pdf/etpe102.pdf>.
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε. Α. (2019). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας: συνεντεύξεις και συνεντεύξεις μέσω διαδικτύου. *Ανοικτή Εκπαίδευση*, 15(2), 24-37.
- Σοφός, Α., Κώστας, Α., & Παράσχου, Β. (2015). *Online Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση: Από τη Θεωρία στην Πράξη*. Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.
- Σταχτέας, Χ., & Σταχτέας, Φ. (2020). Ιχνηλάτηση των Απόψεων των Καθηγητών για την Τηλεκπαίδευση στην Αρχή της Πανδημίας. *Επιστήμες Αγωγής*, 2020(2), 173-194.